

**SHAHARSOZLIK VA “YASHIL MAKON” LOYIHALARIDA
MAHALLA INSTITUTINING EKOLOGIK NAZORAT BO'YICHA
HUQUQIY IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISH**

Sodiqov Jaxongir Toshpulat o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

E-mail: sodiqovjaxongir827@gmail.com

Tel: (77)7779778 909610696

ORCID [https://orcid.org/ 0009-0002-5912-0050](https://orcid.org/0009-0002-5912-0050)

Annotatsiya: Mazkur tezisda Yangi O'zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan keng ko'lamlı shaharsozlik va umummilliy “Yashil makon” loyihalari doirasida mahalla institutining jamoatchilik ekologik nazorati subyekti sifatidagi huquqiy maqomi tahlil qilinadi. Mahalla fuqarolar yig'inlarining amaldagi qonunchilikdagi ekologik vakolatlari tanqidiy baholanib, ularning shaharsozlik hujjatlarini jamoatchilik muhokamasidan o'tkazish, daraxt ekish va ko'kalamzorlashtirish rejalarini kelishish, qurilish jarayonida ekologik monitoring yuritish kabi sohalarda huquqiy imkoniyatlarini kengaytirish zaruriyati asoslab beriladi. Shuningdek, huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish orqali mahallaning ekologik boshqaruvdagi ishtirokini institutsional mustahkamlash bo'yicha aniq takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: mahalla instituti, ekologik nazorat, shaharsozlik, “Yashil makon”, huquqiy imkoniyatlar, jamoatchilik nazorati, ko'kalamzorlashtirish, fuqarolar yig'ini.

Kirish

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan “Yashil makon” umummilliy loyihasi va jadal shaharsozlik islohotlari aholining qulay atrof-muhitga bo‘lgan konstitutsiyaviy huquqini ta’minlashda yangi bosqichni boshlab berdi. 2023-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 49-moddasida har kim qulay atrof-muhitga ega bo‘lish, ekologik axborotni olish va ekologik huquqbuzarliklar oqibatida yetkazilgan zararining o‘rni qoplanishini talab qilish huquqi mustahkamlandi. Ayni paytda, mazkur konstitutsiyaviy normalarning amalda ishlashi bevosita joylardagi fuqarolik jamiyati institutlarining, xususan, mahalla fuqarolar yig‘inlarining faolligiga bog‘liq. Mahalla instituti tarixan nafaqat ijtimoiy boshqaruv, balki mahalliy hududni obodonlashtirish va ekologik nazoratning muhim subyekti sifatida faoliyat yuritib kelgan. Biroq bugungi kunda shaharsozlik va “Yashil makon” dasturlarining sur‘ati mahalla darajasidagi ekologik nazorat mexanizmlarining yetarli darajada huquqiy tartibga solinmaganligini yaqqol namoyon qilmoqda. Qurilish kompaniyalari tomonidan daraxtlarning noqonuniy kesilishi, yangi qurilish hududlarida “yashil” maydonlar me‘yorlariga rioya etilmasligi, ko‘kalamzorlashtirish rejalarining aholi ehtiyojlari bilan muvofiqlashtirilmagani kabi muammolar mahallaning jamoatchilik ekologik nazorati borasidagi huquqiy imkoniyatlarini tubdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Mazkur tezisning maqsadi – mahalla institutining shaharsozlik va “Yashil makon” loyihalarida ekologik nazorat bo‘yicha mavjud huquqiy asoslarini tahlil qilish va ularni kengaytirish istiqbollari aniqlashdan iborat.

1. Mahalla institutining ekologik nazorat sohasidagi amaldagi huquqiy asoslari

Mahalla fuqarolar yig'inlarining ekologik nazorat borasidagi vakolatlari bir necha normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi. "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonunning 12-moddasiga muvofiq, fuqarolar yig'ini aholi punktlarini obodonlashtirish, ko'kalamzorlashtirish va sanitariya holatini yaxshilash ishlarini tashkil etishda ishtirok etadi. Mazkur qonunning 18-moddasi fuqarolar yig'ini raisiga hududni obodonlashtirish qoidalariga rioya etilishi ustidan nazorat olib borish, huquqbuzarliklar aniqlanganda vakolatli organlarga taqdimnoma kiritish vakolatini beradi. Shuningdek, "Ekologik nazorat to'g'risida"gi qonunning 7-moddasida jamoat ekologik nazorati subyektlari qatorida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari ham sanab o'tilgan. Biroq bu normalar umumiy xarakterga ega bo'lib, aniq huquqiy mexanizmlar bilan mustahkamlanmagan. Masalan, mahalla tomonidan ekologik huquqbuzarlik aniqlanganda, uning da'vo arizasi bilan sudga murojaat qilish huquqi amaldagi Fuqarolik protsessual kodeksida bevosita ko'zda tutilmagan. Natijada mahalla raisi faqat "xabar berish" vazifasi bilan cheklanib qolmoqda.

2. Amaliyotdagi muammolar va huquqiy bo'shliqlar

"Yashil makon" loyihasi doirasida har yili 200 million tup daraxt ekish rejalashtirilgan bo'lsa-da, amaliyotda aynan mahalla darajasida bir qator tizimli huquqiy muammolar kuzatilmoqda. *Birinchidan*, shaharsozlik hujjatlari, xususan, bosh rejalar va batafsil rejalashtirish loyihalari jamoatchilik muhokamasiga qo'yilganda, mahallaning fikri faqat "tavsiyaviy" xarakterga ega. Shaharsozlik kodeksining 13-moddasida jamoatchilik ishtiroki tamoyili mustahkamlangan bo'lsa-da, mahallaning ijobiy xulosasisiz qurilishga ruxsat berilmasligi

kafolatlanmagan. *Ikkinchidan*, ko'kalamzorlashtirish uchun ajratilgan yer uchastkalarini tanlashda mahalla ishtiroki cheklangan. Hokimiyat tomonidan ko'pincha aholi uchun noqulay, infratuzilmasi yo'q hududlarga ko'chat ekish rejalashtiriladi, bu esa daraxtlarning past yashovchanligiga olib keladi. Mahalla bu qarorga ta'sir o'tkazishning huquqiy dastagiga ega emas. *Uchinchidan*, qurilish jarayonida mavjud daraxtlarni kesishga ruxsat berishda Ekologiya qo'mitasi bilan bir qatorda mahallaning roziligi so'ralmaydi. Vaholanki, "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi Qonun daraxtlarni kesishga faqat "vakolatli organ" ruxsati bilan yo'l qo'yilishini belgilab, mahalla kabi joylardagi jamoatchilik institutlarini chetlab o'tgan.

3. Huquqiy imkoniyatlarni kengaytirish yo'nalishlari

Mahalla institutining ekologik nazorat borasidagi salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun quyidagi huquqiy islohotlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq. Birinchi yo'nalish – protsessual huquqiy subyektlikni mustahkamlash. "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonunga fuqarolar yig'inining atrof-muhitga yetkazilgan zararni undirish va ekologik huquqbuzarlikni bartaraf etish to'g'risida sudga da'vo arizasi bilan mustaqil murojaat qilish huquqini aniq kiritish lozim. Bu, ayniqsa, daraxtlarni noqonuniy kesish yoki qurilish maydonlarida yashil zonalarning qisqartirilishi holatlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchi yo'nalish – shaharsozlik hujjatlarini majburiy kelishish mexanizmini joriy etish. Shaharsozlik kodeksiga muvofiq, batafsil rejalashtirish loyihalari mahalla fuqarolar yig'ini bilan majburiy tartibda kelishilishi shart

bo'lgan hujjatlar ro'yxatiga kiritilishi kerak. Bunda mahallaning yozma ijobiy xulosasi bo'lmagan loyiha tasdiqlanishi mumkin emasligi qonuniy kafolatlanishi lozim. Shuningdek, "Yashil makon" doirasidagi ko'kalamzorlashtirish rejalari mahalla yig'ilishida muhokama qilinib, aholining takliflari majburiy inobatga olinadigan tartib joriy etilishi kerak.

Uchinchi yo'nalish – ekologik monitoring va axborot olish huquqlarini kengaytirish. Mahalla raisi va faollariga qurilish obyektlarida ekologik monitoring yuritish, shu jumladan, havo va tuproq namunalarini mustaqil laboratoriyalarga topshirish va natijalarni rasmiy hujjat sifatida taqdim etish huquqi berilishi zarur. Buning uchun "Ekologik nazorat to'g'risida"gi Qonunga jamoat inspektorlari instituti doirasida mahalla vakillariga maxsus maqom beruvchi o'zgartirishlar kiritish maqsadga muvofiq. Shuningdek, mahalla qurilish kompaniyasidan ekologik ta'sirni baholash (ETB) materiallarini so'rash va olish huquqiga ega bo'lishi, rad etilgan taqdirda ma'muriy javobgarlik choralari nazarda tutilishi lozim.

To'rtinchi yo'nalish – rag'batlantirish va javobgarlik tizimini joriy etish. Mahalla faollarining ekologik nazoratdagi ishtirokini moddiy va ma'naviy rag'batlantirish mexanizmlarini yaratish (masalan, "Yashil makon" jamg'armasidan grantlar ajratish), shu bilan birga, ekologik huquqbuzarliklar to'g'risida xabar bermaslik yoki nazoratni amalga oshirmaslik uchun mahalla mansabdor shaxslariga nisbatan intizomiy javobgarlik choralari belgilash tizimli yondashuvni ta'minlaydi.

Xulosa

Mahalla instituti O‘zbekiston jamiyatining noyob ijtimoiy sarmoyasi sifatida shaharsozlik va “Yashil makon” kabi milliy loyihalarning ekologik jihatdan shaffof va aholi manfaatlariga mos tarzda amalga oshirilishida hal qiluvchi rol o‘ynash salohiyatiga ega. Biroq bu salohiyatni ro‘yobga chiqarish uchun mavjud umume’tirof etilgan deklarativ normalarni aniq huquqiy mexanizmlar bilan to‘ldirish, xususan, protsessual subyektlik, shaharsozlik hujjatlarini kelishish, mustaqil monitoring yuritish va axborot olish kabi kafolatlarni qonun darajasida mustahkamlash talab etiladi. Amalga oshirilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mahallaning ekologik nazorat bo‘yicha huquqiy imkoniyatlarini kengaytirish nafaqat ekologik xavfsizlikni ta‘minlash, balki Yangi O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladigan muhim qadam bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (yangi tahriri). – Toshkent, 2023.
2. “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. – 2013 yil 22 aprel, O‘RQ-350-son.
3. “Ekologik nazorat to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. – 2013 yil 27 dekabr, O‘RQ-363-son.
4. O‘zbekiston Respublikasining Shaharsozlik kodeksi. – 2021 yil 22 fevral, O‘RQ-676-son.

5. “O‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. – 2016 yil 21 sentabr, O‘RQ-409-son.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 2-noyabrdagi “Yashil makon” umummilliy loyihasini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5274-son Qarori.
7. Saidov A.X. *Mahalla: huquqiy maqomi va jamiyatdagi o‘rni*. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2022. – 212 b.
8. Karimova N.R. Shaharsozlikda jamoatchilik ishtirokining huquqiy muammolari // *Huquqiy tadqiqotlar jurnali*. – 2023. – №4. – B. 45–53.
9. UN-Habitat. *Public Participation in Urban Planning: Legal Frameworks and Best Practices*. – Nairobi, 2020.